

витончений роман. Кожний його рядок перейнятий думкою про рідну землю. Недарма в анотації до нього сказано, що це своєрідна молитва за Україну і всіх тих, хто живе і українській землі.

Література

1. Гончаренко О. Я прошу вас – живіть! Мелітополь: Видавничо-поліграфічний центр «Люкс», 2016. 236 с.

2. Зотова В. Г. Сучасний український роман у новелах і новелістичний контекст у світовій літературі. *В енергетичному полі компаративістики: український роман і світовий контекст*: монографія / за загальн. ред. Н. Ю. Акулової. Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2014. С. 116–132.

Зотова В.Г.

кандидат педагогічних наук

*доцент кафедри української і зарубіжної літератури
Мелітопольський державний педагогічний університет*

імені Богдана Хмельницького

Ємельянова Д. О.

магістрантка

Мелітопольський державний педагогічний університет

імені Богдана Хмельницького

ХУДОЖНЯ ПРОЕКЦІЯ МЕЖ І СТАНІВ У НОВЕЛІСТИЧНИХ ХРОНОТОПАХ Г. КОСИНКИ

Анотація. У статті досліджується проблема межових ситуацій і психічних станів у хронотопах новел та оповідань Г. Косинки. Автори доводять, що завдяки майстерній архітектоніці топосів меж і станів письменникові вдалося художньо достовірно відтворити обставини українського буття 20-х – 30-х років ХХ ст.

Ключові слова: хронотоп, межа, стан, топос, локус, художня архітектоніка.

Проза Григорія Косинки залишається у фокусі уваги багатьох дослідників із часу її повернення в український літературний процес наприкінці ХХ і впродовж перших десятиріч ХХІ століть. Про це свідчать праці таких учених, як В. Кузьменко, Н. Лаврусевич, М. Наєнко, Штейн бук

Фелікс, О. Якимів, Г. Штонь, М. Шудря та ін., опубліковані в означений період. У них Косинка постає не лише талановитим прозаїком із трагічною долею, а й письменником-філософом, що художньо осмислює шлях українського народу в один із переломних, межових моментів його існування. Означений вектор сприйняття пояснює подальші зацікавлення ширшою науковою інтерпретацією феномену хронотопних меж і станів у спадщині митця епохи Розстріляного Відродження, чим і визначено мету даної статті: дослідити архітектоніку топосів меж і станів у прозовому хронотопі Г. Косинки та їх роль у художньо достовірному відтворенні обставин українського буття 20-х – 30-х років ХХ ст.

Підґрунтям даної розвідки слугують праці учених-філософів, психологів, -літературознавців, які торкалися проблеми меж і станів у галузях знань, репрезентованих ними.

З філософського погляду, означення поняття межі сягає часів Піфагора й Аристотеля. На думку другого, воно пов'язане із розумінням сутності певної речі, кордонів (початку й кінця), у яких вона існує і за якими перестає існувати, її мети (походження і спрямованості). Із пізніших і новітніх дослідників значущими є праці Г.-В. Ф. Гегеля, І. Канта; П. Адо, Ж. Дельоза, Ж. Дерріди, М. Епштейна, Н. Ордине, Е.Фрома, М. Хайдеггера, К. Ясперса та ін. Спираючись на них, О. Боровкова узагальнила філософське розуміння кореляції понять «межа / границя – кордон / приділ / рубіж». Дослідниця, з одного боку, акцентує їх взаємозв'язок, а з іншого – наголошує нюанси філософської семантики. Означення кордону, рубежу, за О. Боровковою, передбачає наявність чогось іншого, що не має значення. Межа (або границя), навпаки, виявляє місцезнаходження чогось серед інших речей, сама собою привносить самостійну семантику. «...це особливий простір, що має як загальні типологічні характеристики, так і специфічні (кожний такий простір особливий)» [1, с. 41].

Праці вчених-психологів – О. Григор'євої, А. Грись, У. Джеймса, Т. Леві, С. Нартової-Бочавер, О. Стадній, В. Франкла та ін. – дають можливість зробити висновок про сутність психологічного простору, психологічних меж, їх види і функції, про взаємозв'язок меж і станів. Ці знання є підґрунтям для вивчення відповідних художніх явищ.

У літературознавчому, літературно-художньому аспектах проблему меж і станів студіювали Ю. Лотман, І. Онікієнко, О. Петровська, В. Топоров. Ю. Ганошенко, В.Зотова, Л. Копейцева, І. Онікієнко, В. Сапон присвятили свої публікації інтерпретації означених феноменів у творчості окремих письменників – М. Будлянського, В. Дрозда, С. Жадана, В. Стуса, Є. Положія та ін. Дослідники виходять із положення: «Глибший погляд на літературну

творчість дає можливість зрозуміти, що в ній художні категорії меж і станів є основоположними, вони – невід’ємні складники архітектоніки образів, часово-просторового континууму, тих сенсів, які автори прагнуть донести до читача» [2, с. 76]. Тож топоси меж і станів у новелістичних хронотопах Г. Косинки є своєрідними художніми ключами до розуміння авторського бачення проблематики творів.

Одним із домінантних хронотопів новел та оповідань Косинки є зображення революції і громадянської війни впродовж 1917–1921 років, періоду «воєнного комунізму», непу, а також тих наслідків, які ці події мали для українців, зокрема для людей українського села. Персонажі письменника боронять межі власного життєвого простору, який переважно постає у топосах села, степу, поля, дороги, хати тощо. Географічні, просторові топоси взаємопроймаються топосами станів, що передають трагізм епохи, жах кривавих зіткнень і насилля, біль і страждання людей: «Шарконув затвор, і куля поцілувала Костя в голінку лівої ноги; він упав і поповз гречкою, лишаючи криваву росу на її білому цвіті» («Анархісти») [3, с. 84]; «На майдані, за шматок людського тіла, притрушеного пилом і облитого червоною кров’ю, зчепились в боротьбі дві чорно-біластіх собаки: лютих, голодних...» («Троєкутний бій») [3, с. 50].

Топоси домінантних хронотопів (історико-суспільного, селянського, хронотопу України) в новелах та оповіданнях Г. Косинки є передовсім зображальними, їх локативні образи складають мозаїчну картину конкретної історичної епохи, у яку доводиться жити селянам. Саме село, його мешканців і їх працю обрав письменник головними темами своїх творів. Цим пояснюється ґрунтовна художня розробленість трудового хронотопу, у якому парадоксально поєднується непоєднуване. З одного боку, письменник із натхненням говорить про працю селян, їх любов до землі, опоетизовує селянський труд: «...І коні тупали, земля рипіла під плугом, торішні вінички під барками коней низько схиляли свої нечесані кучері і падали у борозну – їх привертала земля, і степом – вітер: різкий, м’який, пахучий вітер і дзвін гайки коло плуга...» («Голова Ході») [3, с. 87]. З іншого – змальовує картини гіркої несправедливості, важких умов селянської праці, запеклої боротьби за землю. З уже наведених у статті прикладів видно, що у зображенні часопростору і його художньої структури Г. Косинка синтезує різні стилі, надаючи перевагу неореалізму й імпресіонізму. Це дало йому можливість створити правдиві, зримі картини життя селян, які перебувають у стані безвихіддя за будь-якої влади.

Косинчине походження, його світобачення спричинили велику авторську увагу до топосів природи, які, з одного боку, увиразнюють

зовнішні по відношенню до персонажів події, а з іншого – розкривають внутрішні – часто межові – стани селян, пояснюють психологію їх вчинків, окреслюють кордони особистісного буття тощо. Таку роль виконують, наприклад, просторові колористичні пейзажі, виписані здебільшого в імпресіоністичному стилі: «Наддніпрянське вкрилось, як і інші села, густими осінніми туманами. / Хати, здається, мов п'явки, вп'ялися в мокру землю і стоять такі зажурені-зажурені і дощем-негодою побиті... / Січе осіння мряка, оббиває вітер необставлені хати...» («В хаті Штурми») [3, с. 33]; «Степ був сизий, як крило орла. / Сонце підвелось червоне, заспане, а на вітер, по-Василевому, хрести з вінчиками помалювало на небі...» («Голова Ході») [3, с. 85]. Часом просторові образи природи передують зображенням подій, готують читача до сприйняття трагічної дійсності. В оповіданні «Мати» Косинка пише: «...хмари... заступили під лісом кавалерію, що брела по перса коням житами; чорне сонце, втикане багряно-червоними стрілами на вітер, запалило за селом вітряк...» [3, с. 159]. Яскраві фарби насторожують, створюють гнітючий настрій, що посилюється використанням колористичних символів. Червоне асоціюється з кров'ю, чорне – зі смертю. Навіть коли природа зображена у світлих тонах («В житах», «Серце»), вона контрастує з подіями, тим самим увиразнюючи їх.

У художніх хронотопах Г. Косинки значне місце посідають топоси зустрічей. Жанр «класичної» новели передбачає наявність певної виняткової події, а отже й зустрічі / зустрічей, що маркуються часовими й просторовими межами, фізичними й психологічними кордонами і, своєю чергою, маркують ідейні, суспільно-історичні, художньо-філософські вектори. Зокрема, у новелі «В житах» перед головним персонажем дезертиром Корнієм постає гостра дилема, необхідність вибору: що йому, змученому, голодному, на якого полюють, робити – здатися чи продовжувати хоронитися від регулярного війська, з якого втік? Житнє поле є тією межею, яка відокремлює, нехай і вдавану, але свободу Корнія від неволі, неминучого насилля. І все ж він вирішує йти до людей: «– Плювать мені тепер на Гострого! Іду назустріч...» [3, с. 334]. Доля дарує Корнієві зустріч із коханою Уляною, і ця несподіванка повертає його до життя, дає сили й віру у краще майбутнє, надію на особисте щастя. Зустріч відіграє важливу роль у становленні характеру героя, читач упевнений у тому, що вона, безперечно, вплине на подальший розвиток подій, хоч про них автор і не говорить у творі. Чоловік переживає власне відродження (звернемо увагу на те, як відчуття оновлення, гармонії, краси увиразнюється в локусах квітучого поля, власне жита й трав, невимовно гарної Уляни, емоційного стану персонажа тощо): хоч і «загубилася в житах його доля», він ще «держиться» і йому «ще

хочеться співати» [3, с. 336].

Із топосами зустрічей у Г. Косинки пов'язані топоси дороги, що асоціюються із шляхом самої України, долею селян, суспільними суперечностями, невизначеністю подальшого розвитку. Одним із найтрагічніших оповідань, де автор торкається зазначеної проблеми, є «Політика». Його головний персонаж, Мусій Швачка, теж змушений робити вибір між коханням до дружини і своїм ставленням до її родичів, між ідейними переконаннями і власним життям.

Образ дороги в аналізованому оповіданні є концептуальним і, власне, символізує вибір героя. Недарма він так незатишно почуває себе під зоряним різдвяним небом, у чарівну святкову добу, передчуваючи трагічні події. У кінці твору Мусія підступно вбивають родичі дружини, не даючи йому й надалі переходити кордон їхнього світу: уявлень про закони селянського буття, звичаїв, достатку.

Топоси кризи, переломного моменту, перейденої або непереїденої життєвої межі також властиві новелістичним текстам Г. Косинки («В хаті Штурми», «Перед світом», «Темна ніч», «Місячний сміх», «Анкета», «Політика»). Вони є наскрізними, визначальними щодо хронотопного змісту творів письменника. Вже сама назва оповідання «За ворітьми» символізує історичні маргінеси українського селянства, а у його змісті йдеться про межу між двома світами. У даному контексті – це ворота вдови Марти, які відділяють її бідну оселю від навколишнього світу. У світі Марти ще цінуються чесноти, утверджені традиціями простого народу, однак автор не впевнений, що ці традиції матимуть своє продовження. Звідси й символічний образ старих воріт, які вже не можуть охороняти домівку, берегти кордон між добром і злом: «...ворота... заскрипіли під вагою... тіла й похилилися...» [3, с. 134].

Отже, проблема межових ситуацій і психічних станів у хронотопах новел та оповідань Г. Косинки розкривається багатогранно. В основі архітектоніки хронотопних топосів письменника лежать такі прийоми, як антитеза, символічні зображення, метафоризація, колористика, психологізм, асоціативність, стильовий синтез. Авторіві вдалося художньо достовірно відтворити обставини українського буття 20-х – 30-х років минулого століття.

Література

1. Боровкова О.В. «Граница» и «предел» как два способа ограничения. *Вестник Томского государственного университета*. 2007. № 299(1). С. 38–41.

2. Зотова В.Г., Копейцева Л.П. Г.Гарсія Маркес і Володимир Дрозд: художні топоси буттєвих меж. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки*. 2017. Випуск 45. С. 76–79.

3. Косинка Г. Вибрані твори / упоряд. І. М. Андрусак. Харків: Ранок, 2003. 334 с.

Зотова В.Г.

*кандидат педагогічних наук
доцент кафедри української і зарубіжної літератури
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького*

Пітель Т.О.

*учитель групи подовженого дня
КЗ «НВК «Джерело», м. Запоріжжя*

КОМПОЗИЦІЙНІ ПРИЙОМИ РОЗКРИТТЯ АВТОРСЬКОГО ЗАДУМУ У РОМАНІ Р. ІВАНИЧУКА «ЖУРАВЛИНИЙ КРИК»

***Анотація.** У статті аналізуються композиційні прийоми розкриття авторського задуму у романі Р. Іваничука «Журавлиний крик», доводиться, що вони підпорядковані і сприяють розкриттю складної історії українського козацтва, боротьби за українську державність.*

***Ключові слова:** історичний роман, проблематика художнього твору, композиція, художній образ, історико-художній план, художній прийом.*

Р. Іваничук належить до когорти талановитих українських письменників, у творчості яких розкриваються складні обставини української історії, формування української державності. Автор послуговувався різними жанрами. Уже в ранніх оповіданнях, розповідаючи про свою сучасність, він змалював її на історичному тлі. Пізніше його улюбленим жанром стали романи, але новелістичний підхід яскраво простежувався і в романній Іваничуковій оповіді [4, с. 243]. І в час своєї першої публікації, й надалі ці твори викликали неабиякий інтерес і дотепер є актуальними за своєю проблематикою.

Одним з історичних романів Р. Іваничука є «Журавлиний крик». Як і роман «Яничари» («Мальви»), він довго йшов до читача через неможливість ранішого видання, а одразу ж після публікації викликав широку дискусію не